

Klimafiksjonens dialoger

Energi- og bærekraftdilemmaer i romanene *Anna* og *Blå*

Rikke Frøyland

Høyskolelektor, Institutt for språk, litteratur, matematikk og tolking, Høgskulen på Vestlandet

Rikke.Froyland@hvl.no

Sammendrag

I denne artikkelen undersøker jeg hvordan grunnleggende dilemmaer knyttet til energi og bærekraft kommer til uttrykk i romanene *Anna* (2013) av Jostein Gaarder og *Blå* (2017) av Maja Lunde. De to romanene retter seg mot ulike målgrupper, men har likevel flere fellestrekk. De trekker begge inn et generasjonsperspektiv i tematiseringen av klima- og miljøproblematikk, og dialoger om energi- og bærekraftsspørsmål har en sentral plass. Jeg undersøker hva som karakteriserer disse dialogene, og i hvilken grad de synliggjør dilemmaer. Hvordan og i hvilken grad forhandler sentrale karakterer i henholdsvis *Anna* og *Blå* om verdier knyttet til energidilemmaer? Den teoretiske inngangen til analysene er en kombinasjon av Mikhail Bakhtins tenkning om dialog, og Natur i kultur-matrisen (Goga et al., 2018), som bygger på innsikter fra økokritisk tenkning. Jeg argumenterer for at dialogene i *Blå* tydeliggjør konflikter og viser fram dilemmaer, mens dialogpartnerne i *Anna* i stor grad er posisjonert likt når det gjelder synet på forholdet mellom menneske, kultur og natur.

Nøkkelord

klimafiksjon, dialog, økokritikk, dilemma, bærekraftig utvikling

Abstract

In this paper, I examine how the novels *Anna* [*The World According to Anna*] by Jostein Gaarder (2013) and *Blå* [*The End of the Ocean*] by Maja Lunde (2017) discuss fundamental dilemmas related to energy and sustainability. Although the novels have different target groups, they have several common features. They both bring a generational perspective to climate and environmental issues. Also, dialogues on energy and sustainability issues have a central place in both texts. How, and to what extent, do central characters in *Anna* and *Blå* negotiate values related to energy dilemmas? The theoretical approach to my analyses is a combination of Mikhail Bakhtin's perspectives on dialogue, and the Nature in Culture Matrix (Goga et al., 2018), which builds on insights from ecocritical perspectives. I argue that the dialogues in *Blå* highlight conflicts and dilemmas, while the different characters in *Anna* largely have the same viewpoints when it comes to the relationship between humans, culture, and nature.

Keywords

climate fiction, dialogue, ecocriticism, dilemma, sustainable development

I denne artikkelen analyseres romanene *Anna* (2013) av Jostein Gaarder og *Blå* (2017) av Maja Lunde, forstått som klimafiksjoner. Klimafiksjon er skjønnlitteratur der klimaendringer har en sentral plass. Ifølge Juha Raipola er klimafiksjoner ofte didaktiske i den forstand at de formidler potensielle konsekvenser av klimaendringer (2019, s. 8). *Blå* er

utgitt som en roman for voksne, mens *Anna* er utgitt som en ungdomsroman. Likevel har romanene fellestrekk som gjør det interessant å sammenlikne dem: I begge romanene har dialoger om energi- og bærekraftsspørsmål en sentral plass, de har begge en miljøengasjert hovedperson, de veksler begge mellom å fortelle om fortid, nåtid og framtid, og de

trekker inn et generasjonsperspektiv i tematiseringen av bærekraftsspørsmål.

Grunnleggende dilemmaer er en sentral del av det tverrfaglige temaet bærekraftig utvikling i den norske skolen. I læreplanens overordnede del står det at «[b]ærekraftig utvikling som tverrfaglig tema i skolen skal legge til rette for at elevene kan forstå grunnleggende dilemmaer og utviklingstrekk i samfunnet, og hvordan de kan håndteres» (Kunnskapsdepartementet, 2017). Et dilemma innebærer at man er i en situasjon der det ikke er mulig å ta alle hensyn samtidig. Dermed må man velge mellom ulike negative konsekvenser (Straume, 2017, s. 15). Energi og bærekraft er områder der det finnes flere problemstillinger som det ikke er ett riktig svar på, men som krever at man må veie ulike hensyn mot hverandre når man skal finne løsninger.

Denne artikkelens anliggende er å undersøke hvorvidt og hvordan grunnleggende dilemmaer knyttet til energi og bærekraft kommer til uttrykk i romanene. I den forbindelse er dialogene i de to romanene spesielt interessante. Dialoger gir en særlig mulighet til å presentere ulike synspunkter på en sak og på denne måten synliggjøre potensielle konflikter mellom ulike posisjoner og verdisyn. Jeg er interessert i hva som karakteriserer dialogene om energi og bærekraft, i hvilken grad disse synliggjør dilemmaer, og hva slags didaktisk potensial som finnes i disse dialogene, med tanke på å lære å forstå og håndtere energi- og bærekraftdilemmaer. Med utgangspunkt i utvalgte dialoger stiller jeg spørsmålet: Hvordan og i hvilken grad forhandler sentrale karakterer i *Anna* og *Blå* om verdier knyttet til energi- og bærekraftdilemmaer?

Den teoretiske inngangen til analysene er en kombinasjon av Mikhail Bakhtins (2003) tenkning om dialog og økokritiske perspektiver. Jeg bruker Natur i kultur-matrisen, NatCul-matrisen (Goga et al., 2018), som bygger på innsikter fra økokritisk tenkning, som analyseverktøy.

Presentasjon av *Anna* og *Blå* som klimafiksjoner

Ungdomsromanen *Anna* handler om 16-åringen Anna som har et stort miljøengasjement. Hun begynner å drømme at hun er sitt eget oldebarn, Nova. I disse drømmene er Nova rasende på oldemoren sin for at hun ikke gjorde nok for å ta vare på kloden og mangfoldet mens det ennå var mulig, og konfronterer henne med dette. Anna opplever det som om drømmene er sanne, som om de er historier «fra en annen virkelighet, eller fra en annen tid» (Gaarder, 2013, s. 17). Det at hovedpersonen alternerer mellom å være seg selv i nåtid, i våken tilstand, og oldebarnet sitt i framtiden i drømme, kan invitere leseren til refleksjon over det individuelle ansvaret man har for å ta vare på klodens klima og miljø. Forholdet mellom Anna og Nova blir en konkretisering av forholdet mellom dagens og framtidige generasjoner. Nova blir en konkret påminnelse om at det skal komme generasjoner etter oss, som ikke har en stemme i dag, og som derfor har behov for at noen taler deres sak. Dette litterære grepet underbygger et poeng som kommer fram i en kronikk som Anna finner på internett og som hun synes er interessant. Kronikken handler om at gjensidighetsprinsippet ikke bare bør gjelde overfor mennesker som lever her og nå, men også overfor kommende generasjoner: «Du skal gjøre mot neste generasjon slik du hadde ønsket at forrige generasjon hadde gjort mot deg» (s. 57). På grunn av de merkelige drømmene og opplevelsen av at de er virkelige, går Anna til en psykiater. Psykiateren Benjamin finner raskt ut at Anna ikke trenger noen form for diagnose eller behandling. Psykiateren mener at det snarere er mennesker som *ikke* bekymrer seg for klimaendringer og miljøproblemer, som trenger behandling. Han oppmuntrer Anna til å starte en miljøorganisasjon sammen med kjæresten Jonas. Romanen veksler mellom å fortelle om Annas og Jonas' liv i nåtid, og om Annas livaktige drømmer om framtiden.

I *Blå* får leseren vekselvis følge historien til Signe og historien til David og Lou. Signe er i 2017 en eldre miljøaktivist som reiser tilbake til hjembygda for å sabotere for et firma som skal ta ut is fra isbreen Blåfonna for å lage isbiter. Styrelederen i dette firmaet, Magnus, er Signes ungdomskjæreste. Leseren blir kjent med Signe og Magnus' kjærlighetshistorie, og med konfliktene mellom dem. Disse konfliktene dreier seg i hovedsak om uenigheter knyttet til natursyn, men også om hvordan man skal forholde seg til slike uenigheter. David er en ung far som er på flukt fra tørke sammen med datteren sin, Lou, i år 2041. De har kommet bort fra resten av familien. David og Lou lever med konsekvensene av det Signe har prøvd å kjempe imot. Selv om hun ikke har noen direkte forbindelseslinjer til David og Lou, lever de i samme verden og er dermed knyttet sammen. Tilfeldigheter gjør at Signes aktivistiske handlinger i 2017 redder livet til David og Lou i framtiden. Signe frakter kasser med is fra Norge til Frankrike for å konfrontere Magnus. I 2048 finner David og Lou kassene med smeltet is, noe som redder livet deres.

Gregers Andersen (2014, s. 109) skriver at klimaromaner sender leseren til en framtid preget av ekstreme klimaforandringer, der apati ikke lenger er en mulig reaksjonsmåte. Dette gjøres på en svært tydelig måte i *Anna* og *Blå*, ved at framtidsscenarioene de presenterer, kontrasteres mot hovedpersonenes fortid og samtid. I *Anna* foregår handlingen i 2012 og 2082, med enkelte tilbakeblikk til 2006. I *Blå* foregår handlingen på 1960- og -70-tallet, i 2017 og i 2041. Andersen peker på at klimalitteraturen både har et kritisk og et imaginativt potensial. Det kritiske potensialet kommer til uttrykk ved at litteraturen presenterer en verden som kan få leseren til å ønske å endre atferd for å unngå de krisene som skildres i den (Andersen, 2014, s. 109). Det imaginative potensialet handler om at vi har «brug for litteraturen til at tænke den globale opvarmning på mikroniveau [...]». En af litteraturens mest grundlæggende funktioner er netop at være et sted,

hvor fantasien kan afprøve forskellige handlingsmuligheder for derved at belyse deres værdi» (s. 111).

Raipola (2019, s. 7) skriver at global oppvarming og annen miljøproblematikk som fiksjonstemaer tydeliggjør menneskers behov for narrativ opplevelse av en verden i endring. Vi har ifølge Raipola behov for fortellinger om det som skjer, og det som kan komme til å skje i framtiden. Raipola skriver at klimafiksjon kommer i mange former. Fellestrekket er tematiseringen av klimaendringer. Raipola skiller mellom realistisk og spekulativ klimafiksjon. Den realistiske er gjerne lagt til en gjenkjennelig samtid eller en svært nær framtid, mens den spekulative spekulerer i hvordan verden kan komme til å se ut i framtiden, som følge av klimaendringene. Han hevder videre at slike klimafiksjoner gjerne er didaktiske, fordi de forsøker å få fram de potensielt katastrofale effektene av klimaendringene (s. 7–8).

Både *Anna* og *Blå* utforsker på mikronivå hva som kan skje dersom vi i vår tid ikke tar bedre vare på natur, klima og miljø, og de har dermed det Andersen kaller et «imaginativt potensial». Utforskningen av hva som kan komme til å skje i framtiden, kan også kobles til Raipolas kategori «spekulativ klimafiksjon».

Det er gjort flere studier av *Anna* tidligere. For eksempel har Lykke Guanio-Uluru (2019) analysert *Anna* sammen med en annen klimaroman for ungdom, *Memory of Water* (2014) av Emmi Itäranta. Hun skriver at begge disse romanene inviterer leseren til å forestille seg hvordan klimaendringer vil påvirke steder og kulturelle praksiser av stor nasjonal betydning (s. 9). Rikke Frøyland (2019) har analysert *Anna* og ungdomsromanen *Dystopia IV* (2012) av Terje Torkildsen, med vekt på hvordan disse tekstene formidler kunnskap og etiske refleksjoner knyttet til klima og miljø. Både *Anna* og *Dystopia IV* formidler en tro på at kunnskap om hva som er riktig, gjør at folk vil gjøre det riktige, og en idé om at barn og unge både ønsker og er kapable til å redde klodens klima og miljø.

Blå er andre roman i Maja Lundes klima- og miljøorienterte tetralogi, som i tillegg består av *Bienes historie* (2015), *Przewalskis hest* (2019) og *Drømmen om et tre* (2022). Sissel Furuseth skriver om *Bienes historie*, *Blå* og *Przewalskis hest* i artikkelen «Bærekraftdilemmaer i Maja Lundes klimaromaner» (Furuseth, 2021). Hun fokuserer på hvordan romanene uttrykker bærekraftdilemmaer gjennom konfliktfylte dialoger. Hun er spesielt interessert i det framtreddende forelder-barn-motivet i tekstene, men analyserer også enkelte av dialogene mellom kjæresteparet Signe og Magnus i *Blå*. Furuseth peker på at diskusjonene mellom Signe og Magnus uttrykker en fundamental spenning mellom modernitetsentusiasme og modernitetskritikk (Furuseth, 2021, s. 92). Hun hevder også at Lundes romaner kan ses som didaktiske, og at de er velegnet som utgangspunkt for samtaler om bærekraft. Furuseth fokuserer altså på dilemmaer, dialoger og didaktikk i Lundes romaner. Dette er tre sentrale stikkord også for min lesning av *Blå*.

Lesningene av *Anna* og *Blå* i denne artikkelen skiller seg særlig på to punkter fra tidligere forskning. Det ene er at artikkelen fokuserer spesielt på dilemmaer knyttet til energi og bærekraft. Slike dilemmaer dreier seg i stor grad om hva slags syn man har på forholdet mellom menneske og natur. I forbindelse med for eksempel vannkraftutbygging og oljeutvinning står ulike behov og interesser mot hverandre. Det dreier seg blant annet om urfolks rettigheter, miljøvern, arts mangfold, uberørt natur, klimautslipp, økonomi og arbeidsplasser. Det andre punktet er at artikkelen tar opp hvordan klima- og miljøtematikken framstilles på ulike måter i en roman for ungdom og i en roman for voksne. Uten at denne sammenlikningen av to enkeltverk gir grunnlag for å si noe generelt om forskjeller på klimafiksjon for henholdsvis ungdom og voksne, er lesningene interessante i et didaktisk perspektiv. Kanskje finnes det en forestilling om henholdsvis ungdomsleseren og voksenleseren i de to tekstene, som får konsekvenser for hvordan

dilemmaer og konflikter framstilles? Begge romanene har en prinsippfast, viljesterk og aktivistisk hovedperson som framstår som kompromissløs når det gjelder klima- og miljøspørsmål. Dette aktivistiske og kompromissløse hos hovedpersonene har også vært medvirkende til at det er akkurat disse to tekstene jeg har valgt å analysere med henblikk på framstillingen av dilemmaer.

Teoretiske perspektiver: dialog og økokritikk

I forbindelse med romanenes framstilling av dilemmaer gjennom dialoger er Bakhtins tenkning om den polyfone roman og det dialogiske interessant. Bakhtin skriver om den polyfone roman og hvordan ulike selvstendige stemmer og likeverdige bevisstheter kan komme til uttrykk i én og samme roman (2003, s. 136). Han hevder at Dostojevskijs romaner er «gjennomført dialogiske» (s. 219), og at Dostojevskij skapte en ny romansjanger, den polyfone romanen, der «en mengde likeverdige bevisstheter med sine respektive verdener [...] føres sammen og bevarer sin selvstendige status innenfor enheten av en eller annen begivenhet» (s. 136). Bakhtins dialogbegrep innebærer en likeverdig relasjon mellom ulike bevisstheter eller stemmer. Motsetningen mellom det dialogiske, der flere perspektiver kommer til uttrykk, og det monologiske, der én stemme eller ett perspektiv blir vektlagt på bekostning av andre perspektiver, er grunnleggende i Bakhtins tenkning (Bakhtin, 2003; Mørch, 2003).

Et dilemma er, som beskrevet innledningsvis, en situasjon der det ikke er mulig å finne en løsning som tar hensyn til alle sider av saken samtidig. Man må velge mellom ulike negative konsekvenser, ut fra en vurdering av hvilke hensyn og perspektiver som skal veie tyngst. En forutsetning for at man skal bli klar over at man står overfor et dilemma, er at ulike perspektiver på saken synliggjøres. Dersom ulike selvstendige stemmer kommer til uttrykk og løfter

fram ulike perspektiver på en sak, vil det muliggjøre at dilemmaer blir synliggjort. Hvis en sak derimot blir redegjort for av én enkelt stemme, er det sannsynlig at relevante perspektiver og hensyn blir utelatt. Da er det stor sannsynlighet for at konflikter og dilemmaer knyttet til saken blir usynliggjort. I denne artikkelens undersøkelse av hvordan og i hvilken grad karakterer forhandler om dilemmaer i dialogutdrag fra *Anna* og *Blå*, er derfor Bakhtins skille mellom det dialogiske og det monologiske svært relevant.

Jeg er altså interessert i å se på hvilke ulike stemmer og perspektiver som kommer til uttrykk i dialoger som berører bærekraft- og energidilemmaer. I denne forbindelse bruker jeg Natur i kultur-matrisen (Goga et al., 2018) som verktøy for å reflektere over hvilke ulike posisjoner og standpunkt som kommer fram i dialogutdragene. Natur i kultur-matrisen er et analytisk verktøy som kan brukes til å analysere økokritiske dimensjoner innenfor studier av litteratur. Matrisen viser hvordan kulturen og naturen er sammenflettet, og synliggjør ulike posisjoner man kan ha i sitt syn på forholdet mellom menneske og natur. Matrisen er utformet som et koordinatsystem der den horisontale aksene representerer et kontinuum fra en antroposentrisk til en økosentrisk posisjon, og den vertikale aksene representerer et kontinuum fra en naturfeirende til en naturproblematiserende posisjon (Goga et al., 2018, s. 12–14). Antroposentrisme vil si at man setter mennesket i sentrum. En konsekvens av et antroposentrisk standpunkt er at man vurderer naturens verdi ut fra hvilken nytte den har for mennesker. Økosentrisme innebærer å mene at ulike økosystemer og arter har en iboende verdi, uavhengig av nytteverdien for mennesker. Har man et økosentrisk syn, ser man mennesket som del av en større helhet. Sentralt innenfor økokritisk tenkning er også identifisering av og refleksjon rundt feiring og problematisering av naturen. Den naturfeirende posisjonen er knyttet til for ek-

sempel Rousseaus idé om naturbarnet, mens den problematiserende posisjonen er knyttet blant annet til bevisstheten om og engasjementet for miljøproblemer (s. 12–13).

I denne artikkelen blir Natur i kultur-matrisen brukt som et verktøy for refleksjon og diskusjon rundt ulike posisjoner, uten at det er et mål å plassere litterære verk eller karakterer inn i statiske kategorier. Ifølge Goga et al. (2018) er aksene i Natur i kultur-matrisen en måte å visualisere hvordan natursynet er avhengig av hvordan mennesker posisjonerer seg i forhold til naturen. Energi- og bærekraftdilemmaer handler nettopp om at mennesker posisjonerer seg på forskjellige måter i forhold til naturen, og at man dermed vektlegger ulike perspektiver når man skal ta valg knyttet til bærekraftsspørsmål. Har man for eksempel et hovedsakelig antroposentrisk ståsted, der man først og fremst er opptatt av hvilken nytteverdi naturen har, vil man gjerne vektlegge andre perspektiver og komme fram til andre svar enn en som har et mer økosentrisk ståsted og vektlegger naturens egenverdi. Dersom de ulike posisjonene i synet på forholdet mellom menneske, kultur og natur kommer fram, øker muligheten for at dilemmaene blir synliggjort. Dette kan kobles til Bakhtins tenkning om det dialogiske. Når ulike ståsteder og perspektiver kommer til uttrykk på en likeverdig måte i en dialog, kan man hevde at dialogen er reelt dialogisk. Er det derimot slik at de ulike partene har det samme ståstedet og i liten grad løfter fram ulike perspektiver, har dialogen en mer monologisk karakter, og det er større sannsynlighet for at eventuelle dilemmaer tilsløres.

Dialog er en teksttype som gjør det mulig å få fram ulike stemmer og perspektiver på en tydelig og konkret måte. Utdragene som analyseres i det følgende, er valgt ut fordi de er eksempler på dialoger som berører energi- og bærekraftdilemmaer, og fordi relasjonene mellom deltakerne i disse dialogene er spesielt sentrale i romanene.

Verdiforhandlinger i dialoger i *Anna*

I analysen av *Anna* legger jeg vekt på dialoger mellom Anna og psykiateren Benjamin og mellom Nova og Olla (Anna som Novas oldemor). Flere andre tekstelementer kunne vært interessante å trekke inn i en diskusjon om energi- og bærekraftdilemmaer, for eksempel Annas refleksjoner rundt oljepolitikk og oljepriser (Gaarder, 2013, s. 65–69), og Novas samtale med en fremmed mann som feller skog i et område der det skal bygges vindkraftanlegg (s. 108–110). Jeg har imidlertid valgt å begrense meg til å analysere dialoger mellom karakterer som har en nær relasjon til hverandre, og som leseren får en viss kjennskap til og mulighet til å sympatisere med.

Dialogene mellom Anna og psykiateren Benjamin inneholder mye informasjon om klimaendringer, miljøsaker og energispørsmål. Tonen mellom de to samtalepartnerne virker vennlig, som i denne dialogen om energi og karbonbalanse:

– Også alt karbonet som i millioner av år har ligget lagret i olje, kull og gass har vært «parkert» og trukket ut av kretsløpet. Men denne hårfine balansen ...

Anna tok ordene ut av munnen hans:

– ... denne hårfine balansen har menneskene satt ut av spill ved å forbrenne olje, kull og gass og dermed pøse CO₂ ut i atmosfæren.

– Det var det jeg skulle si, ja. (Gaarder, 2013, s. 23–24)

Anna og Benjamin bytter på å formidle informasjon gjennom å bygge på hverandres utsagn, og tidvis også fullføre hverandres setninger. De er enige om hvor viktig det er med både kunnskap om og engasjement for klima og miljø. Informasjonen som kommer fram i dialogene, er ikke ny for noen av samtalepartnerne. Dermed er det tydelig at denne informasjonen er adressert til leseren, og at den litterære dialogen fungerer som kunnskapsformidling mer enn som arena for meningsbrytning.

Anna drømmer om at hun er sitt eget framtidige oldebarn, Nova. I disse drømmene har hun samtaler med sin oldemor, Olla, som altså er henne selv. Nova er opp-tatt av CO₂ -utslipp fra fossilt brensel, og sammenhengene mellom utslippene og tap av artsmangfold (s. 37). I det følgende ut-draget anklager Nova oldemoren og hennes generasjon for å ha ødelagt natur, mangfold, klima og vær for framtidige generasjoner:

– I dag skal jeg fortelle deg om fuglene som levde på fjellet den gangen. Vet du, jeg kan ennå høre heiloens vemodige fløytelåt.

Men det er noe som vrir seg i Nova. Vil hun høre? Gidder hun å høre mer på denne oldingen?

Fylt av bitterhet sier hun lavt:

– Du behøver ikke fortelle noe som helst. Du trenger bare å si meg hvordan alle fuglene kan komme tilbake.

Hun ser opp på oldemoren. Den gamles ansikt vitner om dyp sorg. Eller anger, kanskje det er anger.

Men Nova viser ingen nåde.

– Vet du hva jeg vil? Skal jeg si deg det? Jeg vil ha en hel million plante- og dyrearter tilbake. [...] Så vil jeg ha en slutt på dette klisne vinterværet.

– Nova, da. Nova!

– Jeg sier bare at jeg vil ha en like herlig verden å leve i som den du koste deg i da du var på min alder. Og vet du hvorfor? Fordi du skylder meg det!

– Hold opp, Nova!

– Eller vil du heller at jeg jager deg til skogs? Men bare gi meg verden, du. (Gaarder, 2013, s. 45–46)

Her får man et innblikk i livet til en 16-åring som lever 70 år fram i tid. Dette kan leses som en invitasjon til unge lesere til å identifisere seg med framtidige generasjoner. Det at synsvinkelen ligger hos en 16-åring, og ikke hos 86 år gamle Anna, kan vitne om en forestilling om at det imaginative potensialet i en klimafiksjon for ungdom blir større der-

som den unge leseren får mulighet til å leve seg inn i hvordan unge mennesker kan komme til å oppleve verden i framtiden. Dialogen mellom Nova og Olla er konfronterende og konfliktfylt. Nova er bitter og sint, mens Olla føler på sorg og anger. Likevel ser det ikke ut som om konfrontasjonen skyldes verdikonflikter, eller uenighet om hva som er rett og galt. De er enige om hva som er verdifullt, og de kjenner begge på negative følelser knyttet til naturtap. Det at Nova synes hun kan se anger i Ollas ansikt, kan også tyde på at de to er enige om at Olla og hennes generasjon bærer mye av ansvaret for det som har skjedd med klodens klima og miljø.

Anna og Benjamin er opptatt av «den hårfine» karbonbalansen, og at det er menneskene som setter den ut av spill. Sett i lys av Natur i kultur-matrisen kan man si at de to partene i denne dialogen uttrykker en problematiserende holdning når de påpeker at balansen i kretsløpet er blitt satt ut av spill. Her vil jeg videre hevde at Anna og Benjamin gir uttrykk for en økosentrisk posisjon. De er opptatt av balansen i naturens kretsløp, og de mener at det åpenbart er feil av menneskene, som er en del av en større helhet, å rokke ved denne balansen.

Nova ønsker seg en verden som er like «herlig» å leve i som den oldemoren «koste» seg i da hun var ung. Dette er et uttrykk for et antroposentrisk ståsted, der man ser verden og naturen som noe som er til for menneskene. I dialogen mellom Nova og Olla ser vi altså at en mer antroposentrisk posisjon kommer til uttrykk enn det som er tilfellet i dialogen mellom Anna og Benjamin. Nova er også i stor grad problematiserende i sitt syn på natur, og fokuserer på ødeleggelse og tap av det som har gjort verden til et «herlig» sted. Til tross for at denne dialogen i *Anna* er konfronterende, er den likevel basert på at de to samtalepartnerne er enige når det gjelder noen grunnleggende spørsmål. De er enige om at ødeleggelsene av natur, klima og miljø må stoppes, og at det er Anna og hennes samtidige som må ta ansvar.

Dialogeksemplene i *Anna* framstår i stor

grad som monologiske. Partene innad i én og samme dialog synes å posisjonere seg likt i synet på forholdet mellom menneske, kultur og natur. De bringer ikke med seg forskjellige, likeverdige perspektiver inn i dialogene, og er slik sett ikke dialogiske i bakhtinsk forstand (Bakhtin, 2003). Dette gjelder også i den konfronterende dialogen mellom Nova og Olla. Reelle dilemmaer kommer ikke tydelig til uttrykk, fordi samtalepartnerne har de samme standpunktene. Ulike perspektiver på en sak blir ikke satt opp mot hverandre og synliggjort i den enkelte dialog, og dermed blir den ikke reelt dialogisk. Hvis man sammenlikner standpunktene og perspektivene som kommer til uttrykk i de to dialogeksemplene som er analysert her, kan man likevel få øye på ulike perspektiver og mulige konflikter og dilemmaer. For eksempel kan det tenkes at den antroposentriske posisjonen der man betrakter plante- og dyrearter, og også «verden», som noe man kan «ha», kan være i konflikt med den mer økosentriske posisjonen der man er opptatt av kretsløpenes «hårfine balanse».

Verdiforhandlinger i dialoger i *Blå*

I analysen av *Blå* fokuserer jeg på fortellingen om Signes liv fordi det er her jeg finner dialoger som handler om energi og bærekraftig utvikling, i forbindelse med utbygging av vannkraftverk. Signe vokser opp i en bygd sammen med foreldrene sine, hotelleieren Iris og biologen og miljøaktivisten Bjørn. Iris og Bjørn er, i likhet med Signe og Magnus, svært uenige i spørsmål som dreier seg om natur og miljø. Også i *Blå* finnes det flere andre tekstelementer som er interessante i forbindelse med energi- og bærekraftdilemmaer, for eksempel Signes tanker om «bevisstløse oljearbeidere» (Lunde, 2017, s. 135), som jeg likevel ikke trekker inn her.

Flere av de sentrale dialogene om energi- og bærekraftdilemmaer i *Blå* finner sted rundt 1970, som er et viktig år i norsk naturvernshistorie. Norge fikk dette året for første

gang en naturvernlov som var basert på et utvidet naturvernbegrep, der føre-var-prinsippet skulle ligge til grunn for avgjørelser om naturinngrep (Brænd et al., 2021). Utbygging av vannkraftverk, som tematiseres i *Blå*, har i Norge vært svært omstridt. Ulike verdier og interesser har stått mot hverandre. På den ene siden er vannkraft fornybar og forurensningsfri. På den andre siden innebærer inngrepene endringer i landskap, tap av villmark og biologisk mangfold, negative konsekvenser for fiske og en trussel for flere naturtyper (Hofstad et al., 2022). Et eksempel på en dialog som finner sted på 1970-tallet, er mellom det unge kjæresteparet Signe og Magnus som står og ser på et vannkraftverk i hjembygda. Magnus sier at kraftledningene er vakre, noe Signe reagerer negativt på:

«Vakkert? Hvor kom det fra?»

«På et eller annet vis er det vakkert. Den menneskelige storheten. Hvordan vi tar verden. Det er kanskje ingeniøren i meg som prater nå, men det er jo alt dette som har løftet oss ut av fattigdommen. Som har fått oss fremover.»

[...]

«En selvmotsigelse. Ordene menneskelig og storhet hører ikke hjemme i samme setning.»

«Det må gå an å ha to tanker i hodet samtidig.»

[...]

Magnus fulgte høyspentkablene med blikket gjennom fjellheimen og pekte.

«Dette her er resultatet av menneskets evne til planlegging ... av at vi klarer å forestille oss en fremtid, sørge for oss selv, våre barn, vår alderdom. Og de som kommer etter oss.»

«Og dermed er vi hevet over alle andre arter, fordi vi kan planlegge?»

«Som alle andre arter sørger vi for oss selv [...]». (Lunde, 2017, s. 210–211)

Signe og Magnus er uenige om hvordan menneskene bør forholde seg til natur og andre arter, og hvordan de best mulig kan sørge

både for seg selv og for framtidige generasjoner. Vi får også informasjon om uenighet og konflikt mellom Signes foreldre gjennom dialoger i romanen. Signes far, Bjørn, samarbeidet i sin tid med Magnus' far om å sprengte en bro for å sabotere byggingen av et vannkraftverk som Signes mor, Iris, var ansvarlig for. Iris er klar over at Bjørn er imot denne utbyggingen, men hun vet ikke at han er direkte involvert i sabotasjen. Følgende samtaleutdrag er fra når Iris akkurat har fått vite om at broen er sprengt, tilbake i Signes barndomsår:

«Brua og veien skal være der», sa hun.

«Kraftstasjonen og rørene kommer til å komme. Det kommer til å skje uansett.»

[...]

«Men du må forstå hvor sinte noen er», sa han. «Hvor sinte folk er. Du må forstå hva du har satt i gang hos folk. Selvsagt er de rasende. Så sinte at de sprenger bruer.»

«Forsvarer du det?» spurte hun, med lav stemme.

«Jeg så et rede i går», sa han. «Et rede for fossekallen. Når elva forsvinner, vil vi miste fossekallen.»

«Det er tusenvis av dem, tusenvis ...»

«Nei, Iris. Det er bare noen få.» (Lunde, 2017, s. 115–116)

Iris og Bjørn representerer hvert sitt ytterpunkt i en diskusjon om naturens egenverdi versus nytteverdi. Iris er opptatt av å sikre familien og hjembygda økonomisk, og er mest opptatt av naturens nytteverdi. Bjørn er opptatt av de negative konsekvensene vannkraftutbyggingen vil få for de ulike artene som lever der, for eksempel fossekallen. Bjørn argumenterer ut fra tanken om naturens egenverdi.

Når man ser på dialogutdragene fra *Blå* i lys av Natur i kultur-matrisen, ser man at de ulike partene argumenterer ut fra ulike perspektiver på forholdet mellom menneske, kultur og natur. Magnus uttrykker en ambivalens overfor kraftledningene. Han synes de både er stygge og vakre. Det vakre knytter

han til det faktum at menneskene kan planlegge og ta vare på framtidige generasjoners behov. Signe ser på sin side absolutt ikke at det kan være noe vakkert ved kraftledningene. Mens Signe problematiserer menneskets forhold til naturen og er opptatt av naturens egenverdi, uttrykker Magnus en feirende holdning til menneskenes evne til å bruke naturen til å skape muligheter for seg selv. De kommer også inn på om det er riktig av menneskene å heve seg over alle andre arter. Signe stiller seg kritisk til dette, mens Magnus mener det viktigste er å sørge for sin egen art. Her ser vi at Magnus ytrer seg i tråd med en antroposentrisk tenkemåte, mens Signes posisjon i denne sammenhengen synes å være mer økosentrisk.

Diskusjonen mellom Signes foreldre handler om framtiden til både hjemstedet, elva og fossekallen, samtidig som den handler om familiens framtid. Bjørn argumenterer ut fra et langt på vei økosentrisk ståsted og mener at natur og ulike arter har en iboende verdi. Iris har et antroposentrisk ståsted når hun argumenterer for kraftutbygging. Hun er mest opptatt av hvilken nytteverdi naturen har for mennesker. Bjørn problematiserer naturinngrepene og konsekvensene disse får for livet i og rundt elva. Iris har en mer feirende tilnærming til det framskrittet utbyggingen representerer. Konflikten som splitter bygda, ender også med å splitte Signes familie.

Dialogeksemplene fra *Blå* kan langt på vei ses som reelt dialogiske i bakhtinsk forstand på den måten at ulike, likeverdige stemmer kommer til orde. De legger fram hver sine perspektiver i en sak som berører reelle dilemmaer knyttet til energi og bærekraft. Her er det ikke slik at det ene perspektivet legges fram som overlegent det andre. De ulike stemmene i dialogen framstår som likeverdige. Begge parter i dialogen legger fram mulige synspunkter i saker det knytter seg grunnleggende energi- og bærekraftdilemmaer til, som for eksempel hvordan behovet for vannkraft, økonomisk vekst og velstandsøkning skal veies mot behovet for vern av natur og arts mangfold.

Ulike tilnærminger til dilemmaer og verdikonflikter

Spørsmålet om hvem vi har ansvar for, og hvor langt fram i tid, tas opp på ulike måter i de to romanene. I *Anna* konkretiseres etterlekten med Annas eget oldebarn. Anna må stå til ansvar overfor sin egen etterkommer. I *Blå* tydeliggjøres og konkretiseres at menneskers liv er sammenflettet med andre menneskers liv, også uavhengig av tid, sted og slektskap, ved at Signes aktivisme gjennom tilfeldigheter bidrar til å redde Davids og Lous liv i framtiden.

I begge romanene blir leseren «sendt» inn i framtiden og får på denne måten mulighet til å leve seg inn i klima- og miljøkrisen på mikronivå. Leseren inviteres til å forestille seg hvordan enkeltindivider i framtiden kan oppleve konsekvensene av våre og tidligere generasjoners handlinger, og til å reflektere over hvem man har ansvar for, og hvor langt dette ansvaret strekker seg.

Innledningsvis spurte jeg hvordan og i hvilken grad sentrale karakterer i analyse-materialet forhandler om verdier knyttet til energi- og bærekraftdilemmaer. Slike dilemmaer tematiseres i både *Anna* og *Blå*, men uenigheter og ulik posisjonering med tanke på forholdet mellom menneske og natur kommer tydeligere til uttrykk i dialogene i *Blå* enn i *Anna*. Dialogene i *Anna* framstår på denne måten som mer monologiske enn dialogene i *Blå*. I dialogene i *Blå* inviteres leseren i større grad til å reflektere over reelle dilemmaer knyttet til bærekraft og energi enn i *Anna*. I dialogene mellom sentrale karakterer i *Blå* kommer ulike perspektiver på energi- og bærekraftsspørsmål fram. Det blir vanskeligere å avfeie relevante innvendinger eller motargumenter når karakterer man har blitt kjent med, framsetter dem.

Begge romanene kan betraktes som didaktiske, noe som er et vanlig trekk ved spekulativ klimafiksjon (Raipola, 2019, s. 7–8), men på ulike måter. Dialogene i *Blå* tydeliggjør konflikter og viser fram dilemmaer ved at ulike deltakere i en dialog representerer ulike stemmer og perspektiver. På denne

måten inviteres leseren til refleksjon over egne verdier og eget natursyn i møte med spørsmål knyttet til bærekraft og energi. Dialogpartnerne i *Anna* er derimot i stor grad posisjonert likt når det gjelder synet på forholdet mellom menneske, kultur og natur, innad i én dialog. Dette kan signalisere at det finnes riktige holdninger og meninger som leseren bør tilegne seg. En implikasjon av dette funnet er at ulike didaktiske strategier kan være hensiktsmessige i møte med de to romanene dersom målet er å arbeide med

dem i forbindelse med grunnleggende energi- og bærekraftdilemmaer. I møte med *Blå* kan man diskutere og ta stilling til de ulike perspektivene og argumentene som kommer fram i dialogene. I møte med *Anna* kan man i en didaktisk sammenheng legge til rette for at man kan stille spørsmål ved om det finnes andre mulige perspektiver enn dem som kommer til uttrykk i romanen, og man kan legge til rette for å sammenlikne den med andre tekster, der andre perspektiver og stemmer kommer til uttrykk.

Litteratur

- Andersen, G. (2014). Klimakrisen i litteraturen. I M. Sørensen og M.F. Eskjær (Red.), *Klima og mennesker. Humanistiske perspektiver på klimaforandringer* (s. 107–123). Museum Tusulanums Forlag.
- Bakhtin, M. (2003). *Latter og dialog. Utvalgte skrifter* (A.J. Mørch, Overs.). Cappelen Akademisk Forlag.
- Brænd, T.J., Olerud, K., Halleraker, J.H. & Tjernshaugen, A. (2021). Natur- og miljøvern. I *Store norske leksikon*. [https://snl.no/natur- og_milj%C3%B8vern](https://snl.no/natur-og_milj%C3%B8vern)
- Frøyland, R. (2019). «Viss du har rett, så er det jo egentleg ganske fælt». Læresamtaler i to dystopiske ungdomsromaner. *Norsklæreren*, (2), 1–11. <https://www.norskundervisning.no/nyheter-og-artikler/viss-du-har-rett-s-er-det-jo-eigentleg-ganske-flt>
- Furuset, S. (2021). Bærekraftdilemmaer i Maja Lundes klimaromaner. I: M. Axelsson & B.B. Opset (Red.), *Fortellinger om bærekraftig utvikling. Perspektiver for norskfaget* (s. 85–102). Universitetsforlaget.
- Goga, N., Guanio-Uluru, L., Hallås, B.O. & Nyrnes, A. (2018). Introduction. I N. Goga, L. Guanio-Uluru, B.O. Hallås & A. Nyrnes (Red.), *Ecocritical Perspectives on Children's Texts and Cultures. Nordic Dialogues* (s. 1–23). Palgrave.
- Guanio-Uluru, L. (2019). Climate Fiction in Nordic Landscapes. *Barnelitterært forskningstidsskrift*, 10. <https://doi.org/10.18261/issn.2000-7493-2019-01-05>
- Gaarder, J. (2013). *Anna. En fabel om klodens klima og miljø*. Aschehoug.
- Hofstad, K., Halleraker, J.H. & Bakken, T.H. (2022). Vannkraft. I *Store norske leksikon*. <https://snl.no/vannkraft>
- Itärinta, E. (2014). *Memory of Water*. HarperCollins Publishers.
- Kunnskapsdepartementet (2017). *Overordnet del – verdier og prinsipper for grunnopplæringen* (LK20). <https://www.udir.no/lk20/overordnet-del/prinsipper-for-laring-utvikling-og-danning/verrfaglige-temaer/2.5.3-barekraftig-utvikling/>
- Lunde, M. (2015). *Bienes historie*. Aschehoug.
- Lunde, M. (2017). *Blå*. Aschehoug.
- Lunde, M. (2019). *Przewalskis hest*. Aschehoug.
- Lunde, M. (2022). *Drømmen om et tre*. Aschehoug.

- Mørch, A.J. (2003). M.M. Bakhtin. I M. Bakhtin, *Latter og dialog. Utvalgte skrifter*. (A.J. Mørch, Overs., s. 5–28). Cappelen Akademisk Forlag.
- Raipola, J. (2019). What is Speculative Climate Fiction? *Fafnir – Nordic Journal of Science Fiction and Fantasy Research*, 6(2), 7–10. <http://journal.finfar.org/articles/1924.pdf>
- Straume, I.S. (2017). *En menneskeskapt virkelighet. Klimaendring, sosiale forestillinger og pedagogisk filosofi*. Res Publica.
- Torkildsen, T. (2012). *Dystopia IV*. Samlaget.